

PRIVREDA LIČKE I PRIMORSKE STRANE VELEBITA

Najveća naša planina Velebit smjestila se kao golemi zid između Like, Hrvatskog primorja i sjeverne Dalmacije. Dugačka je 145 km (zračna linija 132 km), širok prosječno 14 km. Predstavlja planinsko prostranstvo površine 2274 četvornih kilometara. Od toga 23,44 % ili 533 km² otpada na predjele niže od 500 metara koji se nalaze uz Jadransko more na primorskoj padini, 46,79 % ili 1064 km² na predjele od 500 do 1000 m, a 27,40 % ili 677 km² na predjele iznad 1000 m, tj. najvišu velebitsku planinsku zonu. Velebitske padine su **strme**, naročito primorska, jer se penje skoro odmah od mora prema najvišim predjelima, a lička padina se počinje izdizati s visine iznad 500 m, tj. sa razine Gackog, Ličkog i Gračačkog polja. U izgledu padina postoji ekstremna razlika, pa one predstavljaju dva različita svijeta.

Tu podvojenost još više produbljuje nedostatak pogodnih prijelaza, kojima je prosječna visina 1181 m. Najvažniji, oštarijski prijelaz visok je 927 m.

Glomazan, bezvodan, s malo obradive zemlje, Velebit pruža svojim stanovnicima malo prilike za razvoj ratarske proizvodnje, a nešto više za razvoj stočarstva.

LIČKA PADINA. Zaprema 1210 km². Oblasla je crnogoričnom i bjelogoričnom šumom. U svom sjevernom dijelu raščlanjena je poprečnim dolinama između kojih se duboko u Ličko polje pružaju ogranci Velebita. Ostali dio ličke padine je prilično kompaktan s iznimkom koju predstavlja žljebasta udolina u južnom Velebitu u koju su se smjestile planinske doline Štirovac, Vagan i Bunovac. Mogućnost stočarenja na ličkim poljima i velebitskim pašnjacima, blizina šume i mnogobrojni podvelebitski izvori omogućili su od davnine razvoj mnogih naselja u podnožju Velebita u koja su navraćali stanovnici velebitske primorske padine na svojim pohodima u unutrašnjost ili radi razmjene dobara. Na samoj ličkoj padini razvila su se slijedeća planinska sela, i to brojeći od sjevera prema jugu: Krasno, Bužim, Jadovno i Oštarije. Iako u upravnom smislu Krasno i Oštarije pripadaju primorskoj padini (Oštarije Mjesnom uredu Karlobag, općina Gospić), način života stanovnika ovih sela bliži je ličkom načinu, pa će ona biti tako obrađena.

Ta naselja su nastala na krčevinama bivših šuma na nadmorskoj visini od 600 do 925 m i posjeduju malo ratarskih površina, pa su orijentirana na stočarsku i ratarsku proizvodnju. Za razliku od privređivanja u ličkim dolinama njihovo privređivanje se odvija u mnogo težim uvjetima. Prema Frasu brojno stanje kućanstva i stanovnika 1834. godine bilo je slijedeće:

KRASNO — 44 kućanstva, 454 stanovnika; BUŽIM — 95 kućanstva, 814 stanovnika; OSTARIJE — 14 kućanstva, 85 stanovnika, a za JADOVNO nema podataka. Iz slijedeće tabele vidi se brojno stanje stanovništva, obradivih površina i broj stoke prema podacima iz 1968. godine.

	Kućanstva	Stanova	Stambenih zgrada	Poljoprivrednih zgrada	Ukupno zemlje	Oranica	Konja	Goveda	Ovaca	Svinja	Peradi
Krasno	200	980	195	198	620	153	130	384	1200	210	1000
Bužim	101	467	113	111	511	237	87	385	666	167	470
Jadovno	15	75	17	18	65	34	12	65	160	22	70
Oštarije	54	208	55	50	264	115	46	140	710	62	216

Iz tih se podataka vidi da ova 4 sela ličke padine sa 370 kućanstva i 1730 stanovnika imaju ukupno 1460 ha zemljišta, a od toga 549 ha oranice. Prosječno na jednog stanovnika dolazi 0,84 ha zemljišta, 0,34 ha oranice, 0,13 konja, 0,56 goveda, 1,6 ovaca, 0,26 svinja i 1 komad peradi.

Prema Frasovim podacima vidi se porast stanovništva što samo po sebi ne govori da je uznapredovalo privređivanje, nego je posljedica ekspanzije stanovništva u drugoj polovici 19. stoljeća. Ipak treba spomenuti da brojčano stanje stanovništva s početka ovoga stoljeća stalno opada pa je do danas smanjeno za oko 40 %.

PRIMORSKA PADINA. Tužan je izgled velebitske primorske padine. Gola i kamenita s pojedinim oazama šuma predstavlja skoro nepreglednu golet, koja pruža malo mogućnosti za život svojih stanovnika, iako u planinskoj zoni ima dosta šuma. Ipak ta je padina bila naseljena još u predrimsko vrijeme o čemu svjedoče mnogi arheološki nalazi i topografski nazivi. U podnožju Velebita postojala su od najstarijih vremena naselja koja su predstavljala bazu za svoje zaleđe i u kojima se je vršila razmjena dobara, naročito prodaja stočnih proizvoda i trgovina drvetom.

Tu padinu možemo podijeliti na nekoliko zona. Predjeli uz more, Podgorje, odnosno Podgorska zaravan najniži je njezin dio i kod Jablanca doseže širinu od 3 km. To je prilično ravna ploha bezvodna, ali relativno dobro naseljena. Na njoj živi 56 % stanovnika velebitske primorske padine razmještenih u 249 naselja koji koriste 39 % ukupne obradive zemlje. Strma kamenita

padina dijeli podgorsku zaravan od žljebaste udoline, koja se nalazi na visini od 700 do 900 m, a s druge strane je zatvaraju najviši vrhovi velebitskog grebena s visokoplaninskom zonom. U žljebastoj udolini je najviše obradive zemlje, i to 46 % ali samo 81 naselje sa 22 % ili 3429 stanovnika. Preostalih 15 % obradive zemlje nalazi se u visokoplaninskoj zoni, ali bez ljudskih naselja. Na samoj obali uključivši veća naselja Jurjevo, Jablanac, Karlobag i Obrovac živi 3422 stanovnika ili 22 %. Malen broj stanovnika na obali nije samo posljedica nedostatka obradive zemlje nego stočarskog mentaliteta i stoljetne tradicije. Ukupno na čitavom ovom području živi 14.449 stanovnika (1961) i koristi se sa 1929 ha oranica, 36 ha vrtova i 9,50 ha vinograda. Cjelokupno stanovništvo živi u 2562 kućanstva i imalo je (1955) 868 konja, 3347 goveda, 29.021 ovaca, 6201 kozu i 1405 mazga, magaraca i mula, odnosno po stanovniku 0,13 ha oranice, 0,06 konja, 0,23 goveda i 2,0 ovaca što ukazuje na teške uvjete privređivanja i veliko siromaštvo.

Broj koza je upadljivo malen jer je njihovo držanje zabranjeno 1954. godine. Sve obradive površine velebitske primorske padine su sitne i rasute po cijeloj padini u obliku malih parcela, vrtova, ograda sa često smiješnim imenima. Tako se obradiva površina od samo nekoliko desetaka četvornih metara naziva velika njiva, velika ograda i slično.

VELEBITSKI PASNJACI (TRAVNJACI, RUDINE). Iako izrazito nepovoljan za privređivanje i naseljavanje, Velebit je bio naseljen i u najstarija vremena. Pomanjkanje vode, nestašica obradivih površina i njihova rascjepkanost skoro onemogućuju bilo kakovo privređivanje, ali su se stanovnici Velebita kroz stoljeća koristili onim što su mogli koristiti. To su škrti velebitski pašnjaci, kamenjari, koji su omogućili razvoj stočarstva i održavanje

Sl. 43. — Planinski predio oko Palježa, sjeverni Velebit.

stanovništva na njegovim padinama na kojima je skršena moć mnogih osvajača koji su htjeli njima zavladata. Često se postavlja pitanje kako su se mogli održati ljudi u velebitskim naseljima na šumovitoj, prašumskoj ličkoj padini ili pustoj goloj primorskoj padini. U tom održanju najveću ulogu odigrali su velebitski pašnjaci. Oni su omogućili držanje većeg broja ovaca i koza i manjeg broja goveda, odnosno ostale krupne stoke. Koliko je stoka bila dragocjena ovim stanovnicima, vidi se i po tome što su oni za stoku upotrebljavali riječ blago.

Često su pogrešne predodžbe o bogatim velebitskim pašnjacima, iako su oni najslabiji kraški pašnjaci visokih planina dinarskog krša. Biljni pokrivač pašnjaka sastavljen je od oštih graminea među kojima je naročito rasprostranjena u bijelim busenovima i na strmim stranama oštra vlasulja. U zaklonjenim vrtačama nađe se biljni pokrivač sa znatnom primjesom leguminoza. Na najvišim vrhovima biljni pokrivač sastavljen je uglavnom od najgrubljih trava i uglavnom ostaje nepopasen. Promatrajući mnoga prostanstva velebitskih najviših vrhova i primorske padine jedan dio pašnjaka pruža utisak pustinje naročito zato što se u pašnjake često ubrajaju obični kamenjari i pustopašice.

Povećanje stanovništva u drugoj polovici 19. stoljeća uvjetovalo je povećanje broja stoke, naročito koza. Dok su se mjere protiv koza mogle bolje provoditi u sjevernom Velebitu, jer se je pučanstvo orijentiralo na prihode izvan stočarstva, to jest na drvno-trgovački promet, na području južno od

Sl. 44. — Jovanovića padež u Stirovači, snimio dr Ž. Poljak.

ceste Oštarije — Karlobag prometna izoliranost otežala je mjere za ograničavanje koza. Kako se u ovim predjelima teže ili nikako ostvarivao prihod izvan postojećeg stanja, pučanstvo se orijentiralo na ekstenzivno sitno stočarstvo. Slijedi osiromašenje pašnjaka i smanjenje broja krupne stoke. Nije zabilježeno ni povećanje broja sitne stoke, ali kako se najlakše prehranjuju koze vjerojatno ih je bilo sve više, pa i stoga razloga što se napušta upotreba ovčje vune za izradu odjeće koju zamjenjuje industrijska. Pogoršanim uvjetima ispaše koze se bolje prilagođuju i ubrzavaju degradaciju pašnjaka u puste i gole kamenjare. Brsteći šikaru koze prouzrokuju reduciranje drače i smrika na najmanju mjeru, pa na tim pašnjacima prevladava rijetko nisko busenje uglavnom zeljastih biljaka. Tako se na ovim pašnjacima više ne mogu zadržati koze, ali ovce nalaze još nešto hrane i tako na koncu ovce prouzrokuju završno ogoličavanje pašnjaka.

Prema mišljenju V. Rogića današnji karakteristični pejzaž primorske velebitske padine potječe iz daleke predrimске prošlosti, a malo je podataka koji nam govore o stvarnoj slici tih predjela u prošlosti. Iako nema podataka o znatnijoj naseljenosti prije 14. stoljeća, ne može se tvrditi da prije tog vremena nije bilo uvjeta za uništavanje vegetacionog pokriva. Prema tvrdnji koju iznosi mletački opunomoćenik Matteo Zane iz 1588. godine prije turske provale živjelo je na velebitskoj primorskoj padini 12.000 obitelji koje su plaćale 12.000 ugarskih dukata poreza. Taj je podatak nevjerojatan za ovo područje (koje on naziva »Morlakia«) jer bi to značilo da je tu boravilo oko

Sl. 45. — Predjel Mirovo iznad Jablanca, ljetni stanovi i ograde, naokolo pašnjaci. Snimio dr Z. Poljak.

50 — 100.000 stanovnika s još više grla sitne i krupne stoke. Može se pretpostaviti da bi i upola manje stanovnika kroz razdoblje od 100 ili više godina moglo dosta pridonijeti stvaranju pustoši u ovim krajevima. Da je velebitska primorska padina bila dobro naseljena vlaškim stočarima, govore podaci I. Biedermanna koji je na osnovi dokumenata utvrdio da su Vlasi na Pagu 1474. godine novo naseljeno stanovništvo sa »gornje suprotne obale«. U to vrijeme pašnjake oko Nina i Ljubača također su zakupili vlaški stočari s Velebita. Još prije 1421. godine potvrđeno je slično naseljavanje na Rabu, a također i na Krku. Iz sačuvanih venecijanskih katastarskih mapa izrađenih između 1705. i 1708. vidljivo je da je izgled ovog pejzaža bio sličan današnjem. Većinom je to bilo pusti kamenjar, a šumske oaze po padini i uz more veće i brojnije nego danas i stanovništvo ih je koristilo za povremenu sječu i snabdjevanje drvetom otočkog stanovništva. Naravno da te sječe periodičkog stanovništva nisu mogle stvoriti takovu pustoš, a općenito rašireno mišljenje o nekadašnjim šumama velebitske primorske padine, kao na primjer mišljenje senjskog kanonika Vukasovića — objavljenom u Ungarisches Magazin 1783. i izvještaj guvernera Dandova Napoleonu — nastali su radi neobaviještenosti i radi političkih ciljeva.

Uvriježeno mišljenje da su ogoljelost velebitske primorske padine izazvali Mlečani sječenjem šume radi izgradnje Venecije i svog brodovlja ne može se održati, barem ne u potpunosti.

Porast stanovništva u drugoj polovici 19. stoljeća ne prati odgovarajući porast oraničnih površina, ali je zato osjetan pad pašnjačkih površina što je najbitnije obilježje izmjene fizionomije krškog pejzaža velebitske primorske padine u tom razdoblju. Degradacija obuhvaća 31.643 ha pašnjaka koji su većinom pretvoreni u goli kamenjar, a manji dio pašnjaka uknjižen je kao šumsko zemljište prema zakonu iz 1876. godine. Oskudni velebitski pašnjaci daju mali prinos. Prema statističkim podacima za 1955. godinu ti prinosi preračunati na suho sijeno iznose oko 3 mtc po 1 ha (u predjelima iznad 700 m-

Sl. 46. — Stari bunar uz put za Žive Bunare.

tara prinos je oko 5 mtc, a na ostalom kamenjarskom prostoru oko 1 do 3 mtc). Ipak se je sijeno pojedinih livada nekad prodavalo dalmatinskim stočarima, a oni stočari koji su svojim stadima prelazili dalmatinsko-hrvatsku granicu plaćali su gospićkom šumskom eraru 6 novčića po glavi blaga za pašarinu (1898). To naplaćivanje vršilo se je svakogodišnjim obilaskom pašnjaka i brojenjem stoke. Taj običaj ostao je do danas, pa je 1969. godine naplaćivano 1,5 do 45 dinara po glavi stoke ovisno o vrsti: konj 45 dinara, krava 40, vol 36, tele 18, ovca 3 i janje 1,5.

Uvidjevši već davno štetnost koza kao začetnika ogoijenja velebitskog prostora, Marija Terezija donosi 1777. godine prvu zabranu njihova držanja koja je bila na snazi do 1803. godine. Naravno da je nije rukovodila briga za velebitske pašnjake nego briga za očuvanje velebitskih šuma iz kojih je Austro-Ugarska carevina izvlačila velike koristi. Slijedeća zabrana donesena je 1954. godine i prvi rezultati već se pokazuju, iako sve koze nisu nestale, jer ih neki stočari u jugoistočnim predjelima Velebita nisu bili likvidirali, a nekoliko rijetkih pojedinaca ponovo ih uzgajaju posljednjih godina u okolici Karlobaga. Još prije 100 godina naš je jezikoslovac Bogoslav Šulek rekao da su koze nalik dobročinitelju koji dvaput više uzima nego daje. Zanimljivo je da je 1906. godine u Hrvatskom saboru bilo pokrenuto pitanje paše koza u šumama. Tadašnji podban dr Vl. Nikolić iznio je slučaj da su mu se obratili seljaci jednog siromašnog ličkog kraja s molbom da se ne dozvoli neograničena paša koza u šumama.

Velebitski pašnjaci bili su predmet izučavanja mnogih botaničara radi svog zanimljivog sastava, pa je bilo i prijedloga za njihovo popravljjanje. Tako je prije drugog svjetskog rata dr Ivo Horvat preporučivao njihovo poprav-

Sl. 47. — Stočarski stanovi ispod Malorana, južni Velebit. Snimio prof. S. Forenbacher.

ljanje i pretvaranje u košanice, naravno ne na cijelom području nego na pojedinim ravnijim ili malo nagnutim obroncima ili nekim dolinama. On je preporučivao torenje, tj. gnojenje jednog zagrađenog prostora stokom koja u tom prostoru boravi do desetak dana. Zatim se tor premješta dalje i tako pregnoje veće površine. Po njegovim navodima na Dinari su tim načinom postignuti nevjerojatni rezultati. Umjesto trave tvrdače ili oštre vlasulje izrasla je do 3/4 metra visoka bujna livada koja se najprije kosi, a poslije pase. Danas više torenje ni drugi načini popravljivanja velebitskih pašnjaka ne dolaze u obzir jer nema razloga zato. Velebitsko stočarstvo je u stalnom nazatku i uskoro će ga nestati. To se već osjeća na pojedinim dočićima i livadama koje ostaju nepokošene i nepašene pa postepeno podivljavaju.

STOČARSKA KRETANJA. Ogoljela primorska padina Velebita i šumovita lička pružaju malo mogućnosti za poljoprivrednu proizvodnju, ali ipak za te škrte pašnjačke površine, zapravo kamenjar, optimalni su se njegovi stanovnici od pamtivijeka s tuđinima, ali i međusobno. Najstariji spomenik stočarskih kretanja je Pisani kamen u Begovači kod Kosinja. Golema stijena visoka oko 3 metra, promjera više od 2 metra, monolitna, već djelomično mahovinom obrasla ima uklesan slijedeći tekst:

EX CONVENTIONE FINIS
INTER ORTOPLINOS ET PARENTINOS
ADITUS AD AQVAM
VIVAM ORTOPLINIS PASUS
D LATUS I

Prevedeno na hrvatski znači: PO DOGOVORU IZMEĐU ORTOPLINACA I PARENTINACA PRISTUP DO ŽIVE VODE DOPUSTEN JE ORTOPLINCIMA 500 KORAKA DUGOM I JEDAN KORAK ŠIROKOM STAZOM. Parentinci su bili ilirsko pleme koje je živjelo na području današnjeg Kosinja i Kosinjskog Bakovca, pa su prema tome bili vlasnici spomenutog izvora, a Ortoplinci su bili ilirsko pleme iz Stinice kod Jablanca na obali Jadranskog mora. Vjerojatno je kod toga kamena bila među između dva plemena, pa Ortoplinci nisu imali gdje napajati stoku, i sigurno je često bilo sporova zbog služenja tim izvorom. Pretpostavlja se da su Rimljani, koji su pokorili ova plemena na početku nove ere, morali intervenirati u tim sporovima i tako je došlo do uklesavanja utvrđenog sporazuma. To znači da su već u ondašnja vremena plemena boravila na velebitskim pašnjacima i sporila se za rijetke izvore. Takvih natpisa ima još nekoliko na Velebitu, pa se spominje jedan u Smrčevim dolinama na sjevernom Velebitu koji spominje Ortopline i Gepide, a stariji stanovnici s područja Kosinja znali su Mali pisani kamen koji se nalazi u Konjskoj dragi kod Kosinja i ima dva reda teksta.

Karakteristična je međa između ilirskih plemena Bekosa i Ortoplina u obliku široke suhomedine više Jablanca koja se je sačuvala sve do danas.

O dugotrajnom daljnjem razdoblju nema mnogo podataka, vjerojatno radi male naseljenosti, ali je sigurno da su postojala rimska naselja na ishodištu preko velebitskih putova jer je stočarsko stanovništvo velebitskog zeleđa u tim naseljima na obali prodavalo ili mijenjalo svoje proizvode.

Godine 1179. hrvatski župan Maličnik i njegovo pleme iz Bužana, to jest iz zapadne Like sklapaju mir i nagodbu s Rabljanima prema kojoj Rabljani mogu koristiti velebitsku primorsku padinu, koja je bila vlasništvo spomenu-

tog plemena. Teritorij oko Karlobaga i južnije oko Lukova Sugarja i Tribnja, onda pust, pripada ličkoj županiji. a jedan dio tih predjela prema ispravi iz 1205. godine koristili su Ninjani i imali na njemu pravo ispaše kao Rabljani na sjeveru.

U 14. stoljeću dolazi do veće naseljenosti, prvi put spominje se Karlobag kao grad krbavskih knezova. U to su vrijeme i Rabljani izgubili svoje prijašnje povlastice. To je naseljavanje posljedica ekspanzije vlaških stočarskih grupa koje se prvi put spominju 1365. godine kad su naselili zemljište oko gornje Zrmanje. Senjski statut tog vremena dozvoljava Vlasima zadržavanje na senjskim pašnjacima samo dva dana i dvije noći, a u ispravi kojom se Karlobažanima daju povlastice zabranjuje se Vlasima na karlobaškom prostoru napasanje blaga.

Sam naziv Vlah potječe iz vremena kad su Slaveni počeli dolaziti na Balkan i nazivali poromanjeno stanovništvo **valh**, sa značenjem Roman, koje je uzimalo u planine pred njima. Kad su Slaveni postali potpuni gospodari ovih predjela, riječ **valh** pretvaraju u **Vlah** i daju joj novu sadržinu pa od tada ta riječ označava čovjeka stočara koji živi samo od svoje stoke i seli se od paše do paše, ljeti po planinama, a zimi po primorskim krajevima. Postupno i pojedini Slaveni prijanjaju uz stočarstvo preuzimajući način života bivših stočara.

Poznata i često spominjana povelja od 16. srpnja 1433. godine kojom su »knezi, vladike, suci i pristavi stola Vlaškoga i svi ostali dobri Vlasi v Hrvatih sastali da potvrde sloboščinu vsemu imanju svetoga Ivana crikve v Lici na gori« sačuvana je u kasnijem prijevodu s glagolskog originala i objelodanjena u Lopašićevu djelu »Bihać i Bihaćka krajina«. To je jedan od veoma rijetkih sačuvanih pismenih spomenika iz života na Velebitu prije dolaska Turaka. Izričito se navodi da Vlasi rečenom imanju, tj. crkvi sv. Ivana i njezinim kmetovima neće »nijednoga zla činiti, ni gajev pasti, ni žita ni sjenokoše trti, ni rečenih kmetov hasan zeti, ni ukrasti, ni zla ni škode učiniti«. Činjenica je da su stočari kao pokretni korisnik velebitskih pašnjaka činili ratarima štete što je dovelo do stvaranja spomenute isprave. I na drugim mjestima u Velebitu ima više ostataka nekadašnjih crkava. Ostaci jedne nalaze se na mjestu zvanom Crikvina na Jezerima u sjevernom Velebitu, na pašnjaku o koji su se stoljećima sporili velebitski i rapski stočari. Druga je bila ispod Močila, a dvije na Libinju. Nekada se je iz tih crkvice blagosivljalo blago i narod sastajao na proštenja kako se i dandanas sastaje u Velikom Rujnu. Najpoznatija je bila spomenute crkva sv. Ivana na gori iznad Metka izgrađena na stijeni na visini 1017 metara. Tri put je nadoziđivana što se i danas vidi po preostalim zidinama, a ostalo je izgorilo u prošlom ratu. Tu se je narod sastajao na proštenje 24. VI svake godine, a žene i djevojke su u znak zahvalnosti ostavljale svoje marame obješene na grane iznad izvora, kao svoju žrtvu i zahvalnost vodenim božanstvima, a za obranu od suše i ostalih zala koja mogu zadesiti stočare.

Turskim osvajanjem Like u travnju 1527. godine Velebit je potpuno opustio. Stanovništvo se sklonilo u mirnije krajeve, što se odrazilo i na život Rabljana i Pažana jer je nestalo razmjene sa stanovništvom Velebita i njegova zaleđa i tako otoci dovedeni u tešku ekonomsku situaciju. Uljepšanu, ali bolnu sliku stanja tih krajeva poslije najezde Turaka daje narodna pjesma riječima:

Turci polje, a Latini more (zauzeli) kršćanima drvlje i kamenje.

Kako su lički stočari već prije koristili primorsku padinu za zimske ispaše, to su isto nastojali i Turci. S pravnog stanovišta oni su u pravu, jer su vlasnici srednjeg dijela primorske velebitske padine bili lički plemići Kurjakovići, te su Turci kao novi vlasnici njihovih posjeda smatrali da im pripada i teritorij u Podgorju. Tako su Turci zaposjeli velebitsku primorsku padinu sve do Lukova, tj. sve predjele koji leže nasuprot Perušiću i Kosinju, ali nisu išli dalje od Jablanca. Sjevernije predjele padine periodički su koristili za zimsku ispašu turski prebjezi, koji su prebjegavali u krajišku službu. Novo naseljavanje Velebita u svrhu sprečavanja turske ekspanzije počinje sredinom 17. stoljeća. Mlečani naseljavaju južni dio velebitske padine i koncem 1685. godine općim napadom novonaseljenih Bunjevaca istjerani su Turci iz Karlobaga, te Bunjevci zauzimaju Oštarije i podvelebitska sela Trnovac, Brušane, Rizvanuš, Bužim i Smiljan. Izgleda da su u to vrijeme naseljeni Dabri koji su do tada bili prekriveni neprohodnim prašumama. Po tradiciji prvi doseljenik u Crni Dabar bio je Dilinoga Devčić koji je morao krčiti i paliti golemu jelovu šumu da stvori najnužnije poljoprivredne površine. Često je ratovao protiv Turaka na Oštarijskom polju otimajući im stoku. Kako nas na boravak Vlaha na Velebitu podsjećaju toponimi kao Vlaška draga, Katunište i slično, to nas na boravak Turaka podsjećaju mnogi toponimi u okolici Oštarija i južnom Velebitu kao vrh Alaginac, Sadikovac Mali i Veliki, Muhamedovac, predjel Murajinovica, Rainov grob, Ramino korito i drugi. Novo doseljeno stanovništvo nastavlja borbu za velebitske pašnjake. Zabilježeni su mnogi krvavi okršaji i upravni sporovi ličkih i dalmatinskih stočara, jer je 1699. nakon Karlovačkog mira de facto, a 1755. i de iure Velebit postao granica Austrije i Venecije. Tako su ti sporovi rješavani na međunarodnoj razini. Poznatom »Novigradskom konvencijom« od 1776. godine dalmatinski stočari s desne strane Zrmanje imaju pravo na ljetnu pašu po Velebitu od 29. lipnja do 29. rujna, a lički na zimsku u Primorju od 15. listopada do 15. travnja. Pod utjecajem režima Vojne krajine i jačanjem ratarstva Ličani se sve manje bave polunomadskim stočarenjem, a kako se dalmatinsko stanovništvo ubrozano množi, to je gospićkim ugovorom 1887. godine dozvoljeno da velebitske pašnjake mogu koristiti i dalmatinski stočari s lijeve strane Zrmanje i dovesti 60.000 grla sitne stoke uz naplatu pašarine. Ta se tradicija održala do danas. O dalmatinskim stočarskim pravima nema više sporova jer je ličko pašarenje po velebitskim pašnjacima posve izumrlo, ali su ti sporovi i prava omiljena tema razgovora i kod Ličana i kod Dalmatinaca, pa se iz vremena krvavih svađa i danas prepričavaju mnoge istinite zgode i nezgode. Dalmatinski stočari svoja »prava« koriste i danas dolazeći sve do Oglavinovca i Jelovca u južnom Velebitu. Većinom su iz okolice Obrovca, a najpoznatija je obitelj Vrkić koja je čak 1948. godine za lakše »izdizanje« svoje stoke na velebitske pašnjake izgradila stazu u živoj stijeni Babinog vrha iznad Lovinca koja je poznata pod imenom Zala ploča. Primjetno je da svake godine ima sve manje stoke tako da će taj tradicionalni polunomadski način stočarenja izumrijeti, a Velebitki pašnjaci opustjeti.

STOČARSKI STANOVI I ŽIVOT U NJIMA. Stočari obično dolaze ili, kako oni kažu, »izdižu stoku« na Velebit polovicom lipnja i ostaju do polo-

vice rujna, odnosno do prvih jačih mrazeva (od Antonje do Male Gospojine). Dalmatinski stočari za sve to vrijeme rijetko odlaze svojim kućama, a za hranu koriste proizvode svog stada ili na ličkoj strani, većinom u Metku, kupuju nešto živežnih namirnica. Stanuju u ljetnim stanovima napravljenim od suhozida (gromača) pokrivenih kamenim pločama ili granjem.

Jedino u Lubenovcu stanovi su izgrađeni od drveta. Neki su južnovalebitski stanovi često samo privremeno nastanjeni, jer su pašnjaci društveno vlasništvo, pa se dalmatinski stočari često sele da što bolje iskoriste zakupljene površine. To je selenje prouzrokovano i potpunim iskorištavanjem jednog pašnjaka i njegovim pretvaranjem u kamenitu pustinju uslijed napasivanja prevelikog broja ovaca. Zato se stari i zapušteni stanovi obnavljaju po potrebi da pruže sklonište za jednu sezonu ili dio sezone.

Druga vrst stanova su stalnijeg karaktera, ne po građi, nego po stalnoj naseljenosti. To su stanovi Podgoraca, koji se obično ne udaljuju daleko od svojih kuća. Uglavnom su im stanovi smješteni u žljebastoj udolini na nadmorskoj visini od 700 do 900 metara ili više, a neki Podgorci na nekim dijelovima sjevernog Velebita imaju stanove i na ličkoj padini. Skoro svaka kuća iz Primorja ima svoj ljetni stan. Neki bivši ljetni stanovi pretvorili su se u stalna naselja pa opet stanovnici stalnih naselja imaju svoje stanove u još višim predjelima.

Kako navodi dr. Ž. Poljak »u tom prostoru ima oko 50 grupa ljetnih stanova, pored 81 stalno naseljenog zaseoka. Razlikovanje stalnog naselja od ljetnog stana ovdje nije jednostavno, o čemu govori i činjenice da su mnoga

Sl. 48. — Napuštene Ramiča kuće u V. Paklenici, Snimio dr. Ž. Poljak.

današnja stalna naselja ostala od nekadašnjih stanova. Osim toga, pitanje je, treba li stanom, tj. privremenim boravištem, smatrati kuću u planini ili u Podgorju. Prema istraživanjima V. Rogića sve do najnovijeg vremena između ljetnih stanova pustih zimi, a zimskih pustih ljeti, nije bilo gotovo nikakvih razlika. U nekim stalnim zaseocima visinskog pojasa sačuvana je tradicija zimskog silaženja na stanove u Podgorju. Često i danas nema većih razlika u izgledu planinske i podgorske nastambe.

Iskorištavanje planinskih pašnjaka (travnjaka, rudina) prije je potreba Podgoraca. Pomanjkanje vode i nedostatak hrane te obrađivanje ratarskih površina u okolici stanova uvjetuje njihov tromjesečni boravak u stanovima. Bez toga bi bilo nemoguće prehraniti veći broj stoke, naročito zato što prilikom boravka u visokoplaninskoj zoni Podgorci spremne nešto sijena za zimu.

Stanovi se izgrađuju u zgodnim dolinicama zaklonjenim od hladnog sjevernog vjetrova, bure, ili jakog južnog vjetrova, juga, obično u blizini žive vode. U okolici stana često ima nešto zemlje za obrađivanje pa se sadi i sije ono što u tim predjelima može uspijevati. Tako se ponegdje sadi krumpir i zelje ili sije ječam. Sve ostale pogodne površine se kose, a sijeno se snosi u Podgorje na magarcima ili konjima obično u dvije bale od oko 50 kg, ili ga često sami stočari nose na leđima. Najveći dio stanova ne pruža dovoljnu zaštitu ni protiv vjetrova ni protiv kiše iako u najvišoj velebitskoj zoni temperatura ljeti često padne do -6°C . U stanove se uvlače i zmije koje privlači prijatna toplina ognjišta. Stanovi imaju redovito jednu prostoriju veličine 4 do 10 m² koja služi za spavanje, boravak, spremanje hrane i zaliha ušteđenih za zimu. U stanu obično spava glavar obitelji sa ženom (planinkom) i sitnom djecom, dok ostali spavaju u susjednom stanu odnosno pod primitivnom stromom naslonjenom na stan. Stan je obično nizak da se u njega kroz vrata jedva uvlače starija djeca u sagnutu položaju, nije popođen, a u sredini je ognjište gdje gori vatra ložena suhim granama. Stanovi imaju jedna vrata, bez prozora su, a dim izlazi na otvor koji se obično nalazi iznad ognjišta i naziva se vidilica (videlica, vidalica). Ognjište je podloženo kamenim pločama. Stanari spavaju na sijenu oko vatre ili na biljcima, pokrivačima od vune. Pokućstvo i ostali pribor je jednostavan i malobrojan, a većinom ga izrađuju sami u kućnom obrtu. Najvažniji dio pokućstva je kotao ili broncin u kojem se kuha mlijeko i sprema sir. On visi na komoštri, tj. lancu koji je obješen negdje ispod krova.

Važan pribor je vučija, duguljasta bačva za vodu i peka, posuda za pečenje kruha kojom se na vrućem ognjištu pokrije kruh, a na peku nagrne žar. Skrip je plitka drvena posuda za dobivanje skorupa, a u stanu je važna i dižva, muzlica, zatim sjekira, kosa i preslica. Sav zemljani pribor nabavlja se iz ličkog sela Kaluđerovca gdje se od starine izrađuje zemljano posuđe, a tamburice kojih je nekada bilo više nabavljaju se iz ličkog sela Kutereva. Rijetki su stanovi sa više prostorija kao neki u okolici Velike i Male Paklenice, a još se rjeđe za stanove koriste špilje ili pećine.

Stanari se koriste živom vodom ako je ima, odnosno dok izvor ne presuši. Tada se koriste vodom iz kamenice, udubljenja u kamenu, ili piju vodu iz lokava, nakupina voda na nepropusnom tlu. Rijetko se uz stan nađe nakapnica ili čatrnja, a cisterne sagrađe samo imućniji stanari. U pomanjkanju vode koriste se jamom snježnicom, (ledenjača, ledenica) u kojima se nalazi snijeg u debelim slojevima i u sred ljeta. U te jame snježnice stanari silaze

pomoću užeta ili spuštenog čabrklijivog bukvića, tj. bukvića kojem su ogranci skraćeni, pa služi kao ljestve. Snijeg se vadi u velikim komadima i prenosi na leđima magaraca, konja ili ljudi, ponekad nekoliko kilometara daleko i tamo topi na vatri, ili se stavi u drveno korito gdje ga sunce otapa, a stanari piju tu vodu.

Ima i stanova koji su građeni kao stalna boravišta ožbukani i uređeni jer se koriste za vrijeme zime. Ostali stanovi samo su koji put polijepljeni ilovačom ili je prostor između pojedinih gromača zatvoren mahovinom. Krov većine stanova je od šimle.

Stoka se nalazi u torovima oko stana koji su smješteni obično ispod drveća da stoka ima bilo kakvu zaštitu od kiše i nevremena. Ako stoka prezimi u gori, onda se te nastambe zovu jatare. Često je nastamba za stoku naslonjena na stan vlasnika. Krupna stoka nema nikakva posebnog smještaja, pa je zato zadaća pastira da paze kako se ne bi koje govedo odvojilo od stada, jer tada lako postane plijen divljih životinja. Neki stanari imaju i krave, svinje a dovedu i kokoši, mačke i pse. Zipku s djecom, nemoćne i bolesnike prenose na konjima. Često poneko i umre pa ga onda nose k moru na saharanu. Kao uspomena na to postoje i danas mirilišta, kao ono u Dundović-podima, gdje su se stanari odmarali, a mrtvac smještao na kamene ploče. Povrh glave se okomito stavila jedna veća okomita ploča, a sa strane mogu manja i tako je pokojnikova dužina ostala na ovaj način zabilježena da bi se što duže zadržala predodžba o pokojnikovu fizičkom izgledu. I ptice dođu sa stonarima, polegu se i na jesen vraćaju. Zato se često čuje u velebitskom Podgorju uzrečica »došli vrapci, eto Bunjevaca«, što znači da je ljetno pašarenje završilo.

Sl. 49. — Natovarene mazge na primorskoj strani Velebita. Snimio dr S. Forenbacher.

Život stanara na Velebitu je primitivan i zanimljiv zato jer je sačuvao netaknute najstarije elemente čobanske prakulture, kakvu su opisivali stari grčki pisci, kao na primjer Homer u Odiseji. Taj život je pun romantične poezije, ali je mukotrpan i težak i zato ga nestaje. Te teškoće često ne vidi slučajni prolaznik, znanstvenik ili planinar jer mu više padnu u oči tamburice, gusle ili frule, a danas tranzistori, jer u nekoliko dana ne mogu se osjetiti sve teškoće koje često osjete pastiri u planini. U stanovima većinom boravi mladež, žene i starci, a muškarci u najboljoj snazi odlaze na različite radove u veće gradove ili u inozemstvo. Romantični elementi života u stanovima ne mogu nadomjestiti sve nedaće koje stanare prate počevši od oluja i velikih hladnoća do opasnosti od divljih zvijeri i zmijsa, a živeći bez ikakve perspektive. Zato se taj život gubi i za desetak godina posve će se napustiti izdizanje u planinu i opustjeti velebitska naselja, osim na onim mjestima gdje prolaze asfaltne ceste. Zato će porasti naselja uz Jadransku magistralu koja će stanovnicima primorske padine dati nešto više mogućnosti za život.

Smanjeni natalitet i raseljavanje više ne prisiljava Podgorce da koriste velebitske prostore. Najbolja radna snaga napušta velebitsko područje, a s time i sve nedaće koje ih prate na tom području.

RATARSTVO. Prinosi u ratarstvu nešto su veći na ličkoj padini nego na primorskoj, ali su manji nego na oranicama ličkih polja. Tako se prinosi u Bužimu malo razlikuju od onih u Ličkom polju jer se Bužim nalazi na najnižoj nadmorskoj visini od svih sela ličke velebitske padine. Na jedno kućanstvo dolazi 1 i pol ha oranice na kojima se siju ozima i jara žita i to većinom jara (ječam, zob), a manje ozima (raž, pšenica, suraž). Krumpir se dosta sadi na 19 % oraničnih površina, suraž na 20 %, zob 25 %, raž 15 %, ječam 9 %, pšenica 6 % i kukuruz 6 %. Uslijed dugotrajne zime proljetni radovi počinju u drugoj polovici travnja, kosidba i žetva prispiju zajedno koncem srpnja, a svi jesenski poslovi moraju biti završeni najkasnije do konca listopada. Iznenađuje svaštarenje u ratarskoj proizvodnji. No to je prouzrokovalo pomanjkanje novčanih sredstava za kupnju živežnih namirnica jer iz jedne kulture može se malo izdvojiti kao tržni višak. Svaštarenje je također uvjetovano izbjegavanjem nerodice, koju često prouzrokuje dugotrajna suša, kasni mrazevi, grad, kišovita ljeta pa svaka od nabrojanih nepogoda ošteti jednu kulturu više, a druge manje tako da ipak nešto donese prinos.

Prinosi žitarica su 8 — 9 mtc po ha i jedva dostaju da opskrbe stanovništvo za manji dio godine, a ni u najrodnijoj godini ne mogu se pokriti stvarne potrebe, pa se veliki dio krušarica kupuje. Krumpir daje bolji prinos, i do 60 mtc po ha, naročito uvođenjem novijih sorti. Relativna izoliranost otežava zaražavanje krumpira virusnim bolestima, ali se krumpirova zlatica nađe i na najvišim velebitskim vrhovima. Interesantno je spomenuti da je 1768. godine zasađen prvi krumpir u Lici, tako da je svaka satnija (vojna jedinica u većim selima) dobivala po dvije mjere krumpira za sjeme, pa se je slijedećih godina proširio i prema Primorju (1770). Već i prije toga vojnici su donosili iz ratova krumpir i sadili ga, ali su to bili pojedinačni pokušaji. Proizvodnji krumpira danas pogoduje sve veća upotreba umjetnih gnojiva, a olakvaša je uvođenje najprimitivnije mehanizacije. Sitni poljoprivredni strojevi (kosilice, zagrtači krumpira i slično) zamjenjuju radnu snagu koja napušta sela. I danas se još često vršidba obavlja na pradjedovski način na gumnu. U sredini gumna usađen je drveni stup — stožer, a oko njega se na lancu okreću konji ili volovi praveći manji ili veći krug ovisno o namatanju ili odmatanju lanca

oko stožera. Ponegdje se jednostavno utjeraju goveda da gaze složeno žito — vršaj, ili se u kola zapregnu konji ili volovi, a za kola zaveže ostala stoka i tako se cijela »kolona« kreće naokolo. Postepeno se odstranjuje izgažena slama, a ostatak se baca lopatom u zrak na povoljnom vjetru da se odijeli lakša pljeva od težeg žita. Taj posao (vijanje) obično obavlja najstariji odnosno najiskusniji član obitelji s najvećom pažnjom, jer je to zadnji stadij dobivanja svakodnevnoga kruha. Vršidbu obavljaju negdje danas vršaćim strojevima, ali modernizacija ratarskih poslova provodi se sporo.

Sveukupno uzevši, na ličkoj padini dobije se godišnje po stanovniku oko 400 kg krumpira i 200 kg žitarica. Proizvodnja krumpira pokriva potrebe stanovništva, ali je osjetljiv manjak u žitaricama, jer se više od polovice žitarica troši za ishranu svinja. Taj se manjak namiruje kupovanjem. Mogućnosti zarade izvan poljoprivrede omogućavaju kvalitetniju prehranu krušaricama, jer se je nekada pravio kruh i od čistog ražovog brašna kojem se često dodavao jedan dio ječma, ali vrlo malo krumpira, kako je to bio običaj na primorskoj strani. Jedan dio krušarica činio je kukuruz koji se počeo saditi 1769. godine i ubrzo postao jedna od glavnih namirnica. Danas njegova proizvodnja naglo opada jer je manje djece, manje je usta, pa treba manje palente.

Od povrća se sade one vrste koje trebaju manje sunca, a otporne su na klimatske nepogode i uglavnom se pokrivaju kućanske potrebe, osim u sušnim godinama. Voća je malo, a i to rijetko rodi.

Ratarska je proizvodnja primorske padine skoro minimalna. Prema V. Rogiću 1955. na čitavom prostoru primorske padine bilo je 1929 ha oranice, 36 ha vrtova i 9,5 ha vinograda. I ta mala količina oraničnih površina rascjepkana je na sitne parcele nepravilno razbacane po kamenjaru i niskim šikarama. Tako je cijela oranična površina sastavljena od 65.126 parcela. Preko 60 % oraničnih površina nalazi se u žljebastoj udolini. Dvije trećine posjeda sastoji se od nekoliko parcela u Podgorju i nekoliko parcela u prostoru visinskih planinskih enklava. U Podgorju se siju većinom jare žitarice (ječam 40 %, pšenica 15 %, raž 10 %, zob i suražica 4 %, a u južnom dijelu planine kukuruz 31 %). Izrazito slabo je zastupljena pšenica radi svog kasnog dozrijevanja što ometa raniji odlazak u stanove. I onako nepovoljni prinosi kolebaju iz godine u godinu ovisno o klimatskim prilikama, skoro nikakvoj upotrebi umjetnih gnojiva i zaostalom načinu obrade. Ti mali prinosi u odnosu na 10.826 poljoprivrednika (1955) upućeni isključivo na ratarsku proizvodnju nisu samo stvarno stanje poljoprivredne proizvodnje nego ocjenjuju stupanj siromaštva i ističu potpunu pasivnost ovog prostora. Dobivenih 3959 mtc ne iznosi ni 10 % stvarnih potreba za krušaricama jer bi prema predratnim iztraživanjima R. Bićanića i improviziranom anketiranju stanovništva iz 1953, 1954. i 1955. godine trebalo za ove predjele 38.973 mtc. Uz dobivenih 140 kg krumpira ni izdaleka se ne zadovoljavaju potrebe stanovništva, tako da ni tradicionalna izmjena voća za žito i krumpir iz Like ne smanjuje oskudicu prehrambenih artikala. Ta zamjena s Ličanima (obično smokve : žito u jednakom omjeru) ne popravlja stanje, nego se nadoknađuje kupnjom sredstvima ostvarenim prodajom viškova iz stočarstva ili sezonskim ili stalnim radovima na poslovima izvan poljoprivrede. Posljednjih godina jedan dio prihoda ostvaruje se iz turističke privrede duž Jadranske magistrale. O nekim boljim urodima u prijašnjim vremenima čuju se mnoge priče i na njih upućuju ostaci nekadašnjih mlinova vitlaša (Oštarije, Mlinište), ali zato nema stvarne osnove.

Od povrća se proizvede kupusa i kelja 23 kg po stanovniku, a proizvodnja voća je sasvim neznatna. Vinogradarstvo i maslinarstvo nema gotovo nikakvog značenja. Svega 9,5 ha vinograda i 3020 slaborodnih maslina svaki dan se sve više zapašta, pa se ne podmiruju ni lokalne potrebe. Pokušaji kapetana Zandonattija za vrijeme Marije Terezije da unaprijedi vinogradarstvo i maslinarstvo dali su vrlo skromne rezultate, jer pretežno stočarsko stanovništvo nije imalo znanja ni interesa za uzgoj novih osjetljivih mediteranskih kultura. Zanimljivo je spomenuti da je prvi plug za ove predjele napravio kovač Rajčević iz Smiljana 1686. godine i zato su mu Podgorci davali jedan dio uroda.

STOČARSTVO. Oduvijek je to bilo najvažnija grana privređivanja na Velebitu, i na ličkoj i na primorskoj padini, iako se je stoka jedva prehranjivala na slabim pašnjacima i u bezvodnim predjelima, gdje je veći dio godine gladovala. Teški uvjeti života očuvali su one primitivne vrste stoke koja se je kroz stoljeća održala na Velebitu, a unašanje drugih pasmina vrlo se malo osjeća i to samo u goveda, ali nažalost jedino u izmjeni boje i rasporeda šara na tijelu životinje.

Najviše se uzgajaju ovce. To je ona tipična gruboruna pramenka teška oko 35 kg, kasno-zrela i dugorepa ovca na visokim nogama prilagođena boravku i snalaženju na kamenitim pašnjacima. Čvrste je građe i punu zrelost dosiže tek u petoj godini života. Relativno je dobre muznosti, te je u tom pravcu i odabirana, pa prosječna muznost iznosi godišnje oko 100 litara mlijeka sa 7% masnoće. Daje godišnje 1 kg grube vune C sortimenta koja se većinom koristi u kućnoj radinosti, ali danas sve manje jer prevladava upotreba industrijskih vlakana. Brojno stanje ovaca je u stalnom opadanju, a podaci iz literature o stadima ovaca s tisućama grla su davna prošlost. Ovu ovcu krasi izvanredna izdržljivost i otpornost, pa su i bolesti rijetke. Ovce ljeti pasu na velebitskim pašnjacima, seleći se s jednoga do drugoga i s dolaskom jeseni spuštaju se sve bliže k moru, pa tako cijelu godinu povode vani. U stalnim velebitskim naseljima zimi su ovce smještene u staje i hrane se sijenom, naravno za sniježnih dana. Cesta je i obilna upotreba lišnjaka, lisnika odnosno listinca. To su svježije odsječene grane graba, jasena i drugog drveća spremljene u stogove, pa sačuvaju svoju lijepu zelenu boju i uz sijeno prehranjuju ovce preko zime. U kućanstvima gdje nema prihoda izvan poljoprivrede ili gdje nema muške glave da privređuje pramenka je naročito cijenjena i još uvijek zaslužuje od starine očuvani naziv »sirotinjska majka«.

Na ličkoj strani su ovce relativno bolje ishranjene, pa su nešto teže, međutim skoro da se više i ne muzu uslijed nemogućnosti plasmana mlijeka i mliječnih proizvoda, pa se zato nastoje što bolje uzgojiti janjad koja se dobro plasira na stočnim sajmovima. Meso janjadi uzgojene na velebitskim pašnjacima vrlo je ukusno radi ispaše na velebitskim pašnjacima punim aromatičnih trava. Ličani i Primorci uzgajaju po desetak ovaca, pojedinci i više, a rijetki dalmatinski stočari izdižu u planinu nekoliko stada s po nekoliko stotina grla, a i ti rijetki kažu da će doći samo još »jednu godinu«. Ta jedna godina pomalo se produžava, ali je sigurno da će neka od slijedećih godina sigurno biti posljednja godina njihova boravka na Velebitu.

Pokušaji unapređivanja ovčarstva bili su rijetki i završili su bez rezultata. Pokušaj graničarskog kapetana Zandonattija iz Jablanca koncem 18. stoljeća s uvozom finorunih rasplodnih ovnova i ovaca iz Ankone više je akcija vrijednog pojedinca nego razvojni plan za duže razdoblje. Također je u

to vrijeme tiskana u Zagrebu popularna knjižica o uzgoju ovaca koja je dije-
ljena u karlovačkom generalatu, što znači da je obuhvaćala i područje Vele-
bita. Mnogo kasnije, 1940. godine za vrijeme banovine Hrvatske, zamišljeno
je osnivanje Ovčarske selekcijske stanice u Gospiću, što je trebalo značiti
prekretnicu ovčarstva u Lici i Primorju, ali je uslijed rata ta akcija osujećena.

Godine 1945. radi povećanja stočnog fonda u Lici prebačeno je iz Make-
donije 35.000 ovaca šarplaninskog i ovčjepoljskog soja. Većina tih ovaca bila
je namijenjena poljoprivrednim dobrima Like, koja su trebala biti rasadnik
novih sojeva u svrhu poboljšanja kvalitete ličkih i primorskih ovaca, naročito
vune. Ta akcija provedena kampanjski nažalost je raširila različite bolesti
kojih prije nije bilo u ovim krajevima. Zanimljivo je brojčano stanje ovaca
primorske padine. Tako je 1850. godine popisano 64.733 ovaca, da bi zajedno
sa porastom stanovništva u drugoj polovici 19. stoljeća porastao i broj ovaca
na 56.517. Slijedi stalan pad i 1955. godine popisano je samo 29.021, što znači
da je u prvoj polovici 20. stoljeća došlo do prepolavljanja broja ovaca. U po-

Sl. 50. — Seoska kuća u Crnom Dabru, srednji Velebit, sni-
mio dr Ž. Poljak, 1968.

sljdnjih 15 godina taj broj je sigurno umanjen. Inače opća redukcija ovaca nastaje na jesen kada se jedan dio prodaje, a jedan dio kolje za zimsku prehranu stanovništva. Stupanj redukcije u jesen ovisan je o rodnosti godine, ali i o perspektivi pojedinih kućanstva. Kako je pućanstvo u posljednjim desetljećima orijentirano na iseljavanje, redukcija je jedna od mjera koja malo pomalo likvidira ovćarstvo.

Odmah iza ovćarstva dolazi po važnosti govedarstvo. Broj goveda je u opadanju koje je započelo već u drugoj polovici 19. stoljeća. Prema podacima 1950. godine na velebitskoj primorskoj padini bilo je 8779 goveda, 1900. godine 7333, a 1955. godine 3347. Dok je opadanje krupne stoke u 19. stoljeću posljedica osiromašjenja pašnjaka usprkos porastu stanovništva, dotle je opadanje u 20. stoljeću posljedica raseljavanja stanovništva i orijentiranje na prihode izvan poljoprivrede. Tako je sve do drugog svjetskog rata skromna ovca rješavala najveći dio potreba primorskih kućanstava.

Govedarstvo je predstavljeno bušom, koja je otporna i dobro prilagođena svim nedaćama ovoga prostora. Na ličkoj padini je nešto izmijenjena križanjem sa plemenitijim pasminama. Brojno stanje goveda ličke padine prikazano je u uvodnom dijelu. Prosječno svako kućanstvo ima dva do tri goveda. Ova buša doseže tjelesnu težinu od 200 do 300 kg s prosječnom mliječnosti od 800 do 1200 litara i 4% masnoće. Mala težina i produktivnost posljedica je oskudne prehrane naročito za vrijeme zime. Kako je to govedo sačuvalo dosta pozitivnih genetskih osobina, a inače dobro zdravo i otporno, upravo se preporodi kad dođe u povoljnije životne uvjete. Već za godinu

Sl. 51. — Seoska kuća u zaseoku Skorupovac, središnji Velebit (960 mv), snimio dr Z. Poljak, 1968.

dana povećala mu se tjelesna težina do 30 %, a tako i proizvodnja mlijeka, pa često trogodišnja buša koja se je već dva puta otelila iza odbijanja teleta može dati 12 litara mlijeka dnevno, ali naravno ne dugo. Prirodna dobra mliječnost tog naoko degeneriranog i kasnozrelog goveda vjerojatno je posljedica dugotrajnog odabiranja teladi mliječnijih krava, kao i prijašnjeg kasnog pripuštanja junica što se danas rijetko radi. Odabiranje i ostavljanje teladi boljih muzara posljedica je velikih potreba za mlijekom u vrijeme porasta stanovništva u selima ličke velebitske padine. Zahvati na unapređivanju stočarstva provedeni na području Ličkog i Gackog polja imali su odraza na ove krajeve bilo da je koji bik plemenitijih pasmina dodijeljen boljim stočarima u ova sela ili su sami stočari nabavljali križance iz podvelebitskih sela. Tako je prije prošlog rata bilo dosta križanaca buše sa pincgavskim govedom, a u posljednjih 10 godina uzgojilo se je dosta križanaca sa montafonskim govedom. Ti križanci su boljih proizvodnih sposobnosti, pa su dosizali težinu do 350 kg i mliječnost od 1500 litara godišnje. Naravno da njihovi potomci polagano degeneriraju jer nema priliva svježe krvi plemenitije pasmine. Ta krupnija grla prisilila su stočare da posvete više pažnje uzgajanju djetelinskotravnihih smjesa, i time proizvedu više stočne hrane.

Na primorskoj strani nalazimo bušu kakva je u ovim predjelima živjela prije nekoliko stoljeća. Te krave teže do 300 kg, male produktivnosti mlijeka koje zadovoljava samo potrebe vlastita kućanstva. Uzgajana po strani od svih mjera unapređivanja zakrčljala je i degenerirana, pa je česta pojava nakazne mladunčadi. Nije rijetka pojava da od telenja da od ponovnog gonjenja prođe desetak mjeseci, što je posljedica kroničnog gladovanja. Napasivanje podvelebitskim pašnjacima i spremljeno sijeno osigurava prehranu faktično samo za pet mjeseci. Prema tome ishrana stoke nije prilagođena njezinim potrebama nego raspoloživim količinama hrane. Sijeno se čuva za zimske sniježne dane i cjelokupni stočni fond svake zime čeka uobičajeno gladovanje, što naročito teško podnose krave od kojih se u isto vrijeme očekuje nešto mlijeka. To dovodi do potpune iscrpljenosti stoke koja se oporavi tek nastupom prvih proljetnih kiša i zazelenjivanjem škrtih pašnjaka.

Zatim slijedi ponovni odlazak u planinu i oporavak. Uslijed smanjenja broja goveda danas se ne koriste ni sve postojeće livadne površine, jer se radom izvan poljoprivrede u tuzemstvu i inozemstvu ostvaruje veći dio prihoda, pa je tako u 1955. godini od 1363 ha livada bilo samo 728 ha pokošeno. U pojedinim selima primorske padine uzgaja se po koji križanac buše sa produktivnijim pincgavskim ili montafonskim govedom; to je posljedica kupovanja stoke na ličkim sajmovima. Naravno da se ta grla uzgajaju samo u okolici većih mjesta gdje postoji mogućnost plasiranja mlijeka za vrijeme turističke sezone.

Vrijedno je zabilježiti da se iz Krasna otkupljuje mlijeko i prevozi u Senj što u tom selu zadržava jedan dio srednjevječnog stanovništva, ali ipak ne može zadržati mlađu radnu snagu.

Prosječno svako kućanstvo na Velebitu drži jednog konja (magarca, mazgu, mulu). Ipak kopitari nestaju, ne možda zato što ih istiskuje mehanizacija nego radi općih društvenih, već prije spomenutih, kretanja. Konji se najčešće kupuju u Lici, a oni stanovnici koji se bave šumskim radovima kupuju konje i u drugim krajevima srednje i sjeverne Hrvatske. To naročito čine stočari sjevernog i srednjeg Velebita. Ostali konji su skromnijih kvaliteta prilagođeni životu u kamenitim predjelima. Magarci, mazge i mule skromni

su u ishrani, ali su velika poinoć stanovnicima u prenašanju tereta na većim udaljenostima, gdje nema prometnica, odnosno gdje ih neće nikada ni biti. Konji se koriste za sve poljoprivredne radove, pa često prenose gnoj na samaru, zatim vodu, a u najvišoj velebitskoj zoni upotrebljavaju se za prenošenje snijega iz snježnica, za prijenos kupljene hrane i za tradicionalni dolazak u Liku na razmjenu smokava za žito i krumpire. Po tradiciji konjima se daje najbolje sijeno, na ličkoj padini daje im se i zob, i to naročito onim konjima koji obavljaju šumske radove, pa se često ono sijeno što ostane konjima daje govedima.

Pravog svinjogojstva u stvari na Velebitu nema, jer je preskupa ishrana svinja, pa se svinje uzgajaju većinom od proljeća do jeseni i to za potrebe vlastitog kućanstva. Jedan dio stanovništva u selima ličke padine drži svinje preko cijele godine. Zanimljivo je da se većinom uzgajaju svinje plemenitijih pasmina kakve nalazimo i u drugim krajevima Hrvatske, jer se nakupljuju po cijeloj Hrvatskoj. Kako svinje daju stanovništvu najveći dio bjelančevina i masti, relativno su dobro hranjene vlastitim uzgojenim žitom, i to naročito ječmom i zobi, krumpirima i viškovima mlijeka te kupovanjem koncentrata. U takvim uvjetima ishrane dosegnu za 6 — 8 mjeseci težinu do 150 kg. Interesantno je da svinje mnogo oboljevaju od rahitisa iako žive u predjelima gdje sunca ne manjka. To je posljedica primitivnog načina držanja u potpuno zatvorenim i tijesnim svinjcima. Poneko kućanstvo s ličke padine višak proizvedenih svinja proda, jer dobar urod krumpira omogućava ishranu više komada svinja.

Peradarstvo upotpunjava ishranu bječančevinama, jer se sva jaja i proizvedena perad troši kod kuće. Proizvodnja brojlera uzgajanjem kupljenih jednodnevnih pilića tek je u začetku.

Na ličkoj strani rijetko se uzgajaju pčele, radi teških klimatskih prilika i kratkotrajne paše, pa je potrebno preseljavanje pčela u primorje, što danas čine rijetki pojedinci pčelari iz ravničarskih dijelova Like. Nekadašnje primitivno pčelarenje ličke padine imalo je vrlo malo značenje za razliku od pčelarenja na primorskoj padini, gdje je skoro svako gospodarstvo imalo nekoliko ulišta sa nepokretnim saćem. Tako je iz Jurjeva, gdje je najbolje bio organiziran otkup, izvezeno posljednjih godina 19. stoljeća oko 20 vagona meda. Danas se uz velebitske ceste na primorskoj padini vide moderne košnice pčelara iz drugih krajeva, čak iz Slovenije, koji koriste postojeće medonosne biljke Velebita.

ZAKLJUČAK. Bolno je vidjeti nekadašnja sela primorske padine Grabarje, Mlinište, Dabre, Konjsko, Sušanj i Veliko Rujno kako izgledaju kao da ih je pregazio ratni vjhor, iako drugi svjetski rat nije prouzročio skoro nikakve materijalne štete. Napuštene kuće i gospodarske zgrade podsjećaju na vrijeme kada je kuga harala svijetom.

Prijašnja orizentacija na prihode od stočarstva ne može zadovoljiti potrebe današnjeg čovjeka koji, uvučen u brže tokove života, traži lakše i veće prihode. Zato se više ne može govoriti o popravljaju velebitskih pašnjaka, o većoj upotrebi umjetnih gnojiva, o stručnijoj obradi tla i o ostalim mjerama unapređivanja. I šumski radovi prepušteni su već došljacima iz Bosne koji u ovim predjelima nalaze barem nekakvu zaradu, jer ni takve nemaju kod svoje kuće. Nekadašnje zarade trgovanjem solju, krijumčarenjem, ribarenjem, skupljanjem šumskih plodina samo su dio tužne prošlosti iz života

ovih ljudi. Ceste koje su izgrađene uzduž i poprijeko po Velebitu nisu uspjele poboljšati život njegovih stanovnika, a uostalom nisu zato ni građene, nego im je najvažnija svrha bila što bolje iskorištavanje velebitskih šuma. Izuzetak je Jadranska magistrala pa je već uočljiv napredak podvelebitskih mjesta od Senja do Starigrada. Velika je šteta da su ulaganja u infrastrukturu spora i malena.

U posljednje se vrijeme primjećuje veće investiranje na Oštarijama gdje je izgradnjom asfaltne ceste Gospić — Karlobag otvorena perspektiva koja do danas nije iskorištena. Uz naselja na obali može se ubrojiti kao svjetli izuzetak seoce Ledenik, nedaleko ceste Oštarije — Karlobag, udaljeno 13 km od Karlobaga. Dovađanje električne energije i popravak ceste zaustavilo je iseljavanje, a mogućnost plasiranja poljoprivrednih proizvoda u Karlobag imat će pozitivan utjecaj na razvoj poljoprivredne proizvodnje ovog predjela. Možda je primjer Ledenika putokaz za nova ulaganja.

Postavlja se pitanje: kako u budućnosti iskoristiti Velebit, njegove ljepote, šume, pašnjake, petomjesečni snijeg i sitne poljoprivredne površine. Samo ulaganje u poljoprivrednu proizvodnju ne dolazi u obzir, jer i najveća ulaganja na sitnim i škrtim parcelama ne mogu biti rentabilna. Izgradnja cesta tek je prvi korak razvoja ovih predjela. Izgradnja smještajnih i ugostiteljskih kapaciteta omogućit će plasiranje veće količine poljoprivrednih proizvoda, pa će se unaprijediti govedarstvo i ovčarstvo, naravno samo u okolici naselja na obali koja će iskorištavati i postojeće poljoprivredne površine viših planinskih zona. Pomoć zajednice ulaganjem u turističku privredu ovdje bi trebala biti odlučujući čimbenik i morala bi biti stalna i dugoročna.

Sl. 52. — Pogled na luku i mjesto Jablanac, oko 1930. godine.

Na ličkoj strani Krasno će živjeti dok bude bilo uposlenja za jedan dio radne snage na šumskim radovima. Kako je i u šumarstvu mehanizacija našla punu primjenu, neće moći odvratiti jedan dio mlađih ljudi od iseljavanja. Nema naročite perspektive ni u suradnji sa Senjom putem otkupa mlijeka, jer današnja niska otkupna cijena mlijeka uz velike poreze ne može biti faktor za svijetlu perspektivu mladog čovjeka. Na mjestu današnjeg Bužima već se planira izgradnja pomoćnog jezera za HE Senj, u sklopu s već postojećim jezerom u Kruščici kod Kosinja. To znači iseljenje ovoga sela u Ličko polje i druge krajeve. Možda je to najbolji način da se riješe problemi ovoga sela u koje se danas jedva može doći uslijed lošeg puta, koje još nema električne energije, a nema ni mlađih ljudi. Jadovno odumire, danas tamo samo živi starčad; davno je već ukinuta bivša pilana, a nema nade za zapošljavanje u šumarstvu jer je ovaj dio velebitskih šuma dobro prorijeđen.

Oštarije uskoro dobivaju moderan ugostiteljski objekt, a već počinju izgradnje vikendica prema devizi: po danu na moru — spavanje u Oštarijama. Za sada se još nije zaustavilo osipanje ovog mjesta. Ukoliko zimski turizam i lov ne donese veću perspektivu, dvomjesečna ljetna sezona ne može podnijeti dvanaestomjesečne potrebe.

Velika šansa jest spomenuta izgradnja zimskog sportskog (skijaškog) centra na južnom Velebitu na Dušicama podno Sv. Brda. Time bi oživio jedan dio južnog Velebita, ali bez mnogo utjecaja na stanje poljoprivredne proizvodnje. Tamo nema stalnih naselja i jedino bi živnula podvelebitska sela s obje strane.

Sl. 53. — Zrnovica kod Jurjeva. Vrulje u moru, snimio S. Božičević.

Usklađeno ulaganje u ljepote Velebita i blizinu mora, plansko iskorištavanje velebitskih šuma može donijeti perspektive za razvoj. Za sada planovi i ulaganja čekaju, čeka i Velebit, ali njegovi stanovnici ne mogu.

Za desetak godina u naseljima Velebita živjet će samo rijetki pojedinci uzdržavajući se više prihodima izvan poljoprivrede ili pomoći što će je dobivati od onih koji su napustili svoja ognjišta. Na primorskoj padini skoro potpuno će izumrijeti stalna naselja u žljebastoj udolini. Zato Velebit ostaje otvoren problem za mnoge i jedino u sklopu drugih načina privređivanja moći će se unaprijediti i velebitska poljoprivredna proizvodnja, naročito stočarstvo.

LITERATURA

- Franić Dragutin: Ulaz na velebitsku Visočicu (1619), Naše planine, VI 1954.
Fras F.: Topographie der Karlstädter Militärgrenze, Karlstadt 1834.
Gavazzi Milovan: Kaluderovački lončari, Lički kalendar 1937.
Gušić Branimir: Čovjek i voda u krasu, Zagreb 1969.
Gušić Branimir: Sv. Ivan na gori u Lici, Lički kalendar 1941.
Hrasnica F., Ilančić D., Rako A., Šmalcelj I.: Specijalno stočarstvo, Zagreb 1958.
Horvat dr Ivo: Planinske rudine u Lici, Lički kalendar 1935.
Horvat dr Rudolf: Lika i Krbava I-II, Zagreb 1941.
Hirtz dr Miroslav: Život stanara na Velebitu, Lički kalendar 1936.
Kirigin Božidar: Klimatske karakteristike Velebita, Naše planine XVIII, 1966.
Krstić inž. Orestije: Planinski i šumski pašnjaci Jugoslavije, Subotica 1956.
Marković Mirko: Istraživači velebitskog krša, Naše planine XII, 1960.
Pinter Robert: Iz Gospića na Sv. Brdo, Naše planine XVI, 1964.
Poljak dr Josip: Velebitska mirila, Lički kalendar 1937.
Poljak Željko: Velebit, Zagreb 1969.
Rogić Veljko: Velebitska primorska padina, Zagreb 1968.
Simonović dr Radivoj: Stočari u Lici i na Velebitu, Lički kalendar 1937.
Severinski Vladimir: Senjske šume i njihova eksploatacija, Senjski zbornik I, Senj 1965.
Šustar inž. Ateo: Pastirski stanovi na Velebitu, Priroda, XXX, listopad 1940.
Zdanovski inž. Nikola: Vuna naših ovaca, Zagreb 1946.
Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 26. VIII 1939—26. VIII 1940, Zagreb 1940.
Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada JAZU: Dabri i susjedna sela srednjeg Velebita, soc. med. zapažanja, Zagreb 1959.
Zodaci Zavoda za statistiku Općinske skupštine Gospić.
Podaci iz Cjenika o korištenju velebitskih pašnjaka Šumskog gospodarstva Gospić.

Zusammenfassung
von ANTE RUKAVINA

Zwischen Lika, Kroatischenküstenlandes und Norddalmatien ist der grösste kroatische Berg wie eine gewaltige Mauer gesetzt. Er ist 145 Kilometer lang und hat 2274 km² Geräumigkeits.

Seine hochgebirgige Zone (über 1000 Meter) nimmt mehr als ein Viertel Geräumigkeits ein. Seine Abhänge sind steil, besonders die Küstenseite. Unter seiner Abhänge besteht ein extremer Unterschied und sie sehen wie zwei verschiedene Welten aus. Diesem Unterschied entspricht die Mangel der begünstigen Übergänge.

Die Likanerabhänge sind mit Nadel- und Laubwald bedeckt und ziemlich kompakt. In einigen Dörfer (Krasno, Bužim, Jadovno Oštarije — Krasno und Oštarije kann man auch wie Küstenabhänge des Velebit betrachten) ist die Viehzucht und der Ackerbau, wie jener in den Likanertälern, ausgebreitet, obwohl der Beitrag des Grundes und die Ergiebigkeit der Vieh in den Likanerabhängen minder sind. In diesen Dörfer lebt 1730 Einwohner in 370 Haushalten, und sie nützen 549 ha Ackerfeldes.

Die Küstenabhänge des Velebit sind bevölkert (mit Ausnahme der höchsten Velebit-zone), hier sind viele Einzelhöfe zerstreut, und ihre Einwohner nützen während des Sommers die Sennereien in höheren Bereichen. An den Küstenabhängen des Velebit lebt 14.449 Einwohner, und sie nützen 1929 ha Ackerfelds, 36 ha Gärten, und 9,5 ha Wiengärten. Diese Angaben zeigen an eine grosse Mittellosigkeit.

Es gibt sehr mangelhafte Angaben über der velebitischen Einwohner, obwohl Velebit schon von alters her bevölkert ist. Die Bevölkerung des Velebit ist während der türkischen Eroberungen im XVI Jahrh. verschwunden. Erneute Bevölkerung erreichte ihre Tragweite nach dem Vertreibung der Türken, verkleinerte sich aber bis heute 40 %. Auf den velebitischen Weideplätzen von alters her weidete Vieh, vor allem die Schafe und Zeigen, die Einnahmequelle der Einwohner in diesem Gebiet.

Um diese Weideplätzen streiteten die Likaner und Dalmatiner (ebenso wie die Einwohner des Velebit) miteinander. Da im Velebit die Naturgränze zwischen Österreich und Wenedig war, diese Streiten wurden am staatlichen Niveau aufgelöst. Das älteste schriftliche Denkmal über dem Streit um eine velebitische Quelle befindet sich im Gebiet Begovača, bei Kosinj, und ist von dem Volk »der geschriebene Stein« genannt.

Auf dem einheitlichen Felsen ist ein lateinischer Text eingeschnitten. Er enthält eine Verständigung zwischen Parentinen und Ortoplinen über der Ausbeutung der Quelle in Begovača.

Viele Toponime (Alaginac, Ramino korito, Muhamedovac, Vlaška draga und andere) die bis heute behalten sind, sprechen über dem Aufenthalt der Walachen und Türken im Velebit.

Obwohl kärglich, diese Weideplätze waren für die Bevölkerung im Velebit echtes Reichtum, besonders im Sommer, als Kqstenland ohne Wasser und Gras blieb. Während dem Aufenthalt auf den velebitischen Weideplätzen wohnten die Viehzüchter in den Sennereien. Diese Sennereien waren von dem zusammengesetzten Stein gebaut, hatten kleine Türen, waren mit Holzschienen und Schindel (manchmal mit Steintafeln oder Äste) bedeckt.

Die dalmatinische Viehzüchter entfernten sich von ihren Heime, zogen von einem Sennerei nach dem anderen, und nützten die in Pacht genommene Weideplätze. Die Familien aus der Küste hatten ihre ständige Sennereien in höchsten velebitischen Gebieten, dort weideten sie ihre Viehe und lagen ein wenig Kartoffeln und Korn. Der Aufenthalt in diesen Sennereien dauerte von Juni bis September. In einigen Dörfer den höleren Gebieten betrachtete man als ständige Siedlung jene in dem Berge, den Winter dagegen verbrachte man im Vorgebirge. Viele ehemalige Sennereien waren in beständige Siedlungen verwandelt. Solches Leben war sehr schwer, und ist bis heute verschwunden, obwohl es jemandem idilisch scheinen konnte.

Der Ackerbau im Velebit ist sehr ärmlich und kann den tatsächlichen Bedarf nicht bedecken. Darum müssen die Einwohner ihr Geld ausser der Landwirtschaft (oft in der Fremde) verdienen. Die Einwohner der Siedlungen neben der adriatischen Magistrale können sich ein wenig Brot in touristischer Wirtschaft erwerben.

Die Viehzucht in den velebitischen Gebieten ist extensiv. Hier leben sehr primitive Rind- und Schafsorten, die wegen dem kronischen Hungerleiden oft ungenügend schöpferisch sind.

Wie sich die Bevölkerung verkleinert, so gibt es weniger Vieh, und die Viehzucht im Velebit langsam verschwindet. Im Jahre 1850. war auf den Küstenabhängen des Velebit 44.733 Schafen, im J. 1900. 56.517. Diese Zahl verkleinerte sich, so das im J. 1955. nur 29.021 Schafen geblieben ist. Das ist eine primitive Sorte (gruboruna pramenka), ungefähr 35 Kilo schwer, sehr ausdauernd, oft halbhungrig und darum ungenügend schöpferisch.

Der Zahlzustand des Rindes verkleinert sich von Jahr zu Jahr. Die Kühe wiegen bis 300 Kilo und geben jährlich bis 1200 Liter Milch.

Auf den Küstenabhängen kann man auch edlere Küherassen bemerken und das verbessert ein wenig die gemeine Kuhmilchigkeit und den Gewicht. Um die Rinderziehung zu bessern, geben die Viezüchter mehr Obacht dem Anbau der Kleearten. Die Pferde gebracht man für landwirtschaftliche Arbeiten, für Holz-, Stalldünger- und Wassertransport, im Nordvelebit auch für die Walarbeiten. Zum Unterschied von den Tiefgebieten, hier wird die Mechanisierung nie die Pferde verdrängen. Die Schweinerziehung ist hier eine beiläufige Tätigkeit, damit man Fleisch und Fett für den Winter verschafft.

Jedes Haus an der Küstenseite hatte ehemals einige primitive Bienenkörbe mit der unbeweglichen Honigwabe. Am Ende des XIX Jahrhunderts konnte man ein wenig Honig ausführen (besonders aus Sveti Juraj).

Heute sind die Bienenzüchter im Velebit sehr selten, obwohl einige aus entfernten Gebieten kommen und nützen im Teile des Jahres die honigbare Bergpflanzen. Die Überschüsse im Viezucht, meistens Lämmer und Kälber (einst auch Böcke, die verschwunden sind weil die Bökckerziehung vom Jahre 1954. verboten ist) placiert man in die velebitische Siedlungen. Das ist eine dauernde Quelle der Geldmittel, die aber jeden Jahr kleiner wird.

Ein Teil der Vieh wird im Herbst abgeschlachtet oder verkauft, damit man übrige Hausbedarfe decken kann. Es gibt keine Hoffnung für die Entwicklung der velebitischen Siedlungen. Krasno erhaltet sich dankend der Waldarbeiten und Milchverkauf im Zentrum der Gemeinde — Senj. Auf solche Art kann die ganze Arbeitskraft dieses Dorfes ausgenutzt werden. Die Einwohner des Dorfes Bužim wandern aus wegen dem Ausbau des Wasserkraftwerkes Senj. Jadovno stirbt aus. Das Dorf Oštarije erwartet seine Rettung in der Entwicklung des Sommerturismus (im Zukunft auch in der Entwicklung des Winterturismus). An den Küstenabhängen verschwinden die velebitischen Siedlungen. Heute sind Grabarje, Mlinišće und Dabri fast verlassen Dörfer. Viele Einzelhöfe sind schon verschwunden. Die Entwicklung des Tourismus ermöglichte die Entwicklung der Einzelhöfe neben der adriatischen Küste und das hat der Entwicklung der landwirtschaftlichen Erzeugung in der Umgebung dieser Siedlungen geholfen.

Die hochgebirgige Zone des Velebit und alle seine Schönheiten erwarten den Anbau eines Winterskizentrum. Auf diese Art sollte man die Siedlungen neben der Autostrade und beiseitig unter dem Velebit lebendig machen.

Unter allen diesen Unternehmung die erste soll die Übersiedlung der Velebitischen Einwohner beendigen. Erst dann soll man (bei anderen Unternehmungen) Verbesserung des heutigen Zustandes erwarten.

Sl. 54. — Kula »Lipica« poslije bombardiranja Senju 1943.